

ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ HÜKÜMETLERİ
DÖNEMİNDE
TÜRKİYE
AVRUPA BİRLİĞİ
İLİŞKİLERİ

Dr. Murat Necip ARMAN
Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Uluslararası
İlişkiler Bölümü öğretim üyesi

YAYINLARI

Kitap Atelyesi Yayınları: 200
Bilimsel Eserler Dizisi: 10

Murat Necip ARMAN

AKP Hükümetleri Döneminde Türkiye AB İlişkileri

© Kitap Atelyesi

Birinci Baskı, Haziran 2010 (Kitap Atelyesi)

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Kitap Atelyesi

Kitap Atelyesi Yayınları bir Düş Atelyesi
kuruluşudur.

5. Sokak 32/3, 06500 Bahçelievler-Ankara

Tel :(312)215 70 37

Faks: (312) 223 60 64

e-posta: bilgi@kitapatelyesi.com

www.kitapatelyesi.com

ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ HÜKÜMETLERİ
DÖNEMİNDE
TÜRKİYE
AVRUPA BİRLİĞİ
İLİŞKİLERİ

Dr. Murat Necip ARMAN
Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Uluslararası
İlişkiler Bölümü öğretim üyesi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	7
1. MÜZAKERE TARİHİ ALMA SORUNU.....	13
1.1. Kopenhag Zirvesi: Öncesi-Sonrası	15
1.2. Reform Paketleri, Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi ve İkinci Ulusal Program	22
1.3. Kıbrıs Konusunun Müzakere Tarihi Sorununa Etkisi.....	27
1.3.1. Annan Planı	28
1.4. 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi	33
1.4.1. Ek Protokol Krizi.....	37
2. MÜZAKERELER SÜRECİNDE İLİŞKİLER	47
2.1. Müzakerelerin Başlaması ve Müzakere Başlıkları.....	49
2.1.1. Limanlar ve Havaalanları Sorunu	51
2.2. AKP'nin AB Politikasındaki Dönüşümün Nedenleri	54

	3. MÜZAKERELER SÜRERKEN YAŞANAN POLİTİK GELİŞMELER ve AB'nin TEPKİLERİ	60
	3.1. Darbe İddiaları	60
6	3.2. Medeniyetler İttifakı.....	63
	3.3. Akdeniz İçin Birlik.....	65
	3.4. Kapatma Davası.....	66
	3.5. Ulusal Program	68
	3.6. Kıbrıs'ta Müzakereler.....	70
	3.7. Ermenistan'la Çözüm İçin Protokol.....	73
	3.8. Eksen Kayması Tartışmaları.....	76
	4. SON DÖNEM GELİŞMELERİ	79
	KAYNAKLAR.....	86

GİRİŞ

3 Kasım 2002’de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) açısından Avrupa Birliği¹ ile ilişkiler, ilk iktidar yıllarında bir dış politika tercihinden ziyade, doğrudan partinin siyasal bekasını ilgilendiren bir konu olarak değerlendirilmiştir. Kendisine yönelik siyasal İslamcılık eleştirilerine bir yanıt olarak AKP kendisini kıta Avrupa’sındaki Hıristiyan Demokrat partilerin bir benzeri olan “muhafazakâr demokrat” bir parti olarak tanımlamıştır.² 28 Şubat müdahalesinin ardından ve farklı ideolojik tercihleri

¹ Avrupa Birliği bu çalışmada AB ve Birlik olarak iki şekilde kullanılacaktır. Bu ikili kullanımın nedeni metin içinde sıkça tekrarlanacak bu kullanımların okuma kolaylığını bozmasını engellemektir.

² Parti teorisyenlerinden Akdoğan AKP’nin muhafazakâr demokrat çizgisini “... muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya konması...” biçiminde tanımlamaktadır. Bkz: Yalçın Akdoğan (2003). Muhafazakar Demokrasi, Ak Parti Yay., Ankara, 2003, s. 3.

olan entelektüellerin şartlı desteği ile kurulan AKP, 2001 krizi ile ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kaos ortamında, mevcut siyasi partilerin büyük oranda oy kaybetmesinin yarattığı belirsizlik ortamının da etkisiyle iktidara geldi.

8

İktidara gelir gelmez AB'den müzakere tarihi almak gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kalan AKP, bu nedenle iktidarının ilk döneminde hızlı bir reform programına girişti. Ancak 2005 tarihinden itibaren meşruiyet ya da liberallerin desteği gibi konularda kendisini çok daha güçlü hissederek reform hızını kesen parti, bürokrasi kurumlarına yerleştikçe statükonun savunucusu olmaya başlamakla eleştirilir hale geldi. AB konusundaki yavaşlamanın nedenlerinden en önemlisi Kıbrıs sorunuyla ilintiliydi. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Annan Planına açık destek vermesine rağmen, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) çözümsüzlüğe neden olan kararının AB'ye tam üyelikle ödüllendirilmesi ve KKTC'nin barış yönünde gösterdiği iradenin izolasyonların sona erdirilmesi konusunda bir sonuç yaratamaması güvensizliği arttıran faktörler arasındadır. İkinci neden ise yine Kıbrıs sorununun bir uzantısıydı. GKRY bandıralı gemilerin Türk limanlarına girememesi üzerine Gümrük Birliği'ni ilgilendiren müzakere başlıklarından sekizinin sorun çözülene kadar açılmayacağı, açılanların ise kapatılmayacağına ilişkin Konsey kararı AKP'nin AB konusundaki enerjisinin bir hayli zayıflamasına neden

oldu. Son olarak, 11 Eylöl sonrasında Avrupa'da sağın yükselişi sonucu Sarkozy ve Merkel gibi Türkiye karşıtı iki liderin Birliğin en etkili iki ülkesinde iktidara gelmesi, zaten sıkıntıya girmiş olan reform sürecinin ağır aksak sürmesi sonucunu doğurdu.

Bu saydığımız etmenler reform sürecindeki yavaşlamanın reel politik açıısından nedenlerini ifade etmektedir. Oysa Gözen'in de gayet yerinde tespiti de okunabileceği üzerine bu yavaşlama sadece reel politiğin değil, AKP'nin AB politikasındaki çok daha derinlikli bir felsefi sorundan da kaynaklanmaktadır. Birlik bir güvenlik toplumu oluşturmak üzere Kantçı bir yaklaşımla oluşmuş uluslarüstü bir yapı kurmaya gayret ederken, AKP bölgesinde bir model ülke olma çabasındadır ve Hobbsçu bir dış politika yaklaşımına sahiptir. AKP'nin güvenlik yaklaşımı da benzer bir şekilde bir güvenlik toplumu olmaktan ziyade bir güvenlik devleti olmak³ biçiminde açıklanabilir. Bunun yanında AKP'nin demokrasi konusundaki tutumu da dış politikasına benzeyen tutarsızlıklarla doludur. İrem bu durumu şöyle özetlemektedir: *"Türkiye'de asker sivil ilişkilerini doğru bir minvalde normalleştirmek üzere cansiperane paketler açan hükümetler, özelde işçi genelde çalışanların hakları, kadın ve çocuk hakları, çevre sorunları veya siyasetin denetlenmesi gibi sosyal-siyasal konulara geldiğinde meş-*

³ Ramazan Gözen (2006). "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No. 6, s. 3.

*hur biz bize benzeriz prensibini çağrıştıran gayet tepkici ve gayet yerelci bir konumu savunabilmektedir”.*⁴ Nitekim kamuoyunda çokça tartışılan anayasa değişikliğinde memurlara toplu sözleşme hakkı verilirken grev hakkının esirgenmesi yahut Tekel işçilerine karşı takınılan sert tutum bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Kadın ve aile konularından sorumlu devlet bakanı Aliye Kavaf’ın eşcinsellere yönelik homofobik ifadeleri de AKP’nin demokrasiyi içselleştirme konusunda sorunları olduğuna örnek olarak gösterilebilir. Böylece reel politikten kaynaklanan her sorun AKP’nin tam üyelik yolundaki motivasyonunu bozmakta ve AKP örneğın Nabucco projesinde olduğu gibi, ülkeyi Birliğe normlara uymasa bile stratejik olarak vazgeçilmez bir ülke olarak takdim etmektedir.

İktidarının ilk yıllarında Blair ve Schröder gibi liderlerden açık destek gören AKP iktidarının, zinanın tekrar TCK’ya sokulmak istenmesi yahut TCK 301. maddenin kaldırılmasında yaşanan sıkıntılar gibi konulardaki ikircikli tutumu da Birlik içerisinde kendisine karşı kuşkulu bir bakışın güçlenmesinde etkili olmuştur. En nihayet 2008 yılının sonlarına doğru iyiden iyiye kendisini göstermeye başlayan küresel ekonomik kriz sonucu Avrupalı tüketicinin

⁴ Nazım İrem (2009). “Avrupa Birliği, Demokrasi ve Müktesebat Siyaseti: Aday Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme”, (ed.) Oğuz Esen ve Filiz Başkan, *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri: Beklentiler ve Kaygılar*, Eflatun Yay., Ankara, s. 153.

tüketim talebini bir hayli düşürmesi üzerine, küresel ekonomiye fazla entegre olmamış ülkelerde –özellikle Afrika’da- yeni pazarlar aramaya başlayan Türkiye için Birliğin cazibesini yitirmeye başladığını iddia edebiliriz. Bu görüşlerin aksine, 13 Temmuz 2009 tarihinde imzalanan Nabucco Anlaşması ile Türkiye, Birliğin enerji arzı güvenliği politikası açısından tekrar önemini arttırmaya başladığı, Birlik ile ilişkileri realist bir yaklaşım içinde değerlendiren akademisyenler tarafından da savunulmuştur.

11

Avrupa Birliği açısından bakıldığında ise; kimlik, kültür ve istihdam ya da GKRY örneğindeki gibi doğrudan politik karşıtlık gibi pek çok nedenle Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkan ülkelerle, çokkültürcü bir Avrupa’da demokratik, laik ve insan haklarını gözeten bir Türkiye’nin varlığını elzem gören görüşler arasındaki dengeler Birlik ile Türkiye ilişkilerindeki seyri etkilemektedir.

Bu çalışmada AKP hükümetlerinin AB’ye ilişkin politikaları müzakere tarihi alma ve müzakere süreci, ilişkileri etkileyen olaylar ve son dönem gelişmeler olmak üzere dört temel başlıkta incelenecektir. Birinci başlık altında AKP iktidarının hemen başında Birlik ile yaşadığı ilk kriz olan Kopenhag Zirvesi süreci tartışılacaktır. 2002 seçimlerinde AB ile ilişkileri temel bir seçim propagandası olarak kullanan AKP, hükümeti kurar kurmaz katılacağı bu zirveden bir müzakere tarihi almayı arzu etmiş, ancak Konsey

12 müzakereler için en erken 2004 tarihini göstererek, bir anlamda iktidar partisine ilk düş kırıklığını yaşatmıştır. Bu dönemde DSP-MHP-ANAP hükümetinin başlattığı hızlı reform ivmesi devam ettirilmiş, yeni açıklanan Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında bir Ulusal Program kaleme alınmıştır. En nihayet AB ile ilişkiler konusunda en sorunlu alanların başında gelen Kıbrıs konusunun müzakere tarihi alma sürecinde hangi etkileri yarattığı tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise müzakere tarihi alındıktan sonra yaşanan gelişmeler incelenecektir. İlk olarak Kıbrıs bandıralı gemi ve uçakların Türk hava ve deniz limanlarına gelmesi ile yaşanan sorun ve bu sorunun müzakere takvimini sekteye uğratması incelenecek, ardından da AKP'ye karşı açılan kapatma davasının ilişkinin seyrine etkisi tartışılacaktır. Akdeniz İçin Birlik ve Medeniyetler İttifakı projeleri, Ergenekon davası ve eksen kayması tartışmaları da üçüncü bölümün başlıkları arasındadır. Son olarak Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkilerin genel seyrini ifade eden bir değerlendirme yapılacaktır.

1. MÜZAKERE TARİHİ ALMA SORUNU

3 Kasım 2002 milletvekili Genel Seçimleri AKP zaferi ile sonuçlandı. AKP, seçimlerden yüzde 34.28 oy oranı ve 363 milletvekili ile çıkarak tek başına iktidar oldu. Seçimler neticesinde Abdullah Gül başbakanlığında kurulan 59. Hükümetin programında AB ile ilişkiler konusu řu şekilde yer almıştır:

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyeliği Hükümetimizin hedeflerinin başında gelmektedir. Bu amaçla, Türkiye’nin adaylığının genişleme sürecinde geri çevrilmez bir niteliğe sahip olduğunun tescil edilmesini teminen, katılım müzakerelerinin başlatılmasına çalışılacaktır. Hükümetimiz, Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirme konusunda kararlıdır. Türkiye’nin Avrupa Birliği ailesi içerisinde hak ettiği yeri en kısa zamanda almasının iki tarafa getireceği kazanımların yanı sıra Avrupa kıtasının ötesinde barış, istikrar ve güvenlik yönlerinden olumlu sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur”⁵

Başbakan Gül’ün 23 Kasım 2002’de TBMM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada ilan edilen program-

⁵ <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html>
(25 .07.2009)

da AKP hükümetinin müzakere tarihi almak konusuna verdiği önem ifade edilmektedir. Bu konuşma 11 Eylül saldırıları, Kıbrıs konusunda BM Genel Sekreteri Annan nezdinde yapılan taraflar arası görüşmeler ve Türk siyasal yaşamında önemli bir yer sahibi olan pek çok partiyi büyük hezimete uğratan ağır bir ekonomik krizin hemen ardından yapılması nedeniyle oldukça dikkat çekicidir.

Türk modernleşme projesinin geleneksel ajanı olan askeri ve sivil bürokrasi 11 Eylül saldırılarının ardından Batı dünyasında artan İslamofobi ve genel olarak doğu karşıtlığına refleks olarak milliyetçiliğe kaymış ve Katılım Ortaklığı Belgesinin ilanının ardından AB ile ilişkilere karşı da derin bir şüphe ile yaklaşmaya başlamıştı. Ancak 2002 genel seçimlerinde bu grubun geleneksel destekçisi olan orta ve üzeri gelir ve eğitime sahip grupların asker ve sivil bürokrasinin endişelerini paylaşmadığı da gözlenmiştir. Avrupa Şüpheciliği Araştırması'nda Kasım 2002 seçimlerinde AB konusunda en az kaygılı ve kaygısız grupları DEHAP seçmeni ile birlikte, AB konusunda kendisini çok bilgili sayanlar, fazla dindar olmadığını söyleyenler, üniversite ve daha yüksek seviyede eğitim almış olanlar, CHP'ye oy vermiş olanlar, Güneydoğu Anadolu'da yaşayan insanlar ve öğrenciler oluşturmaktadır.⁶ 2002 seçimlerinde, Kürt seçmenler

⁶ Hakan Yılmaz (2009). "Türkiye'de Avrupa Şüpheciliği: Seçkinler ve Kamuoyundaki Eğilimler", (ed.) Oğuz Esen ve Filiz Başkan, *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri: Beklentiler ve Kaygılar*, Eflatun Yay., Ankara, s. 71.

bir tarafa bırakılırsa; milliyetçiliğe kayan gruplarla, yaşam tarzı olarak Türk modernleşmesinin başarısını temsil ettiği iddia edilen eğitilmiş, kentli, orta sınıfın AB ile ilişkiler konusunda aynı eğilim içinde olmadıkları sonucuna varılabilir.

Bahsi geçen araştırmada AB'den ne endişe eden ne de etmeyenler listesinde bulunmayan, yani AB konusunda nötr bir tutum içinde olan seçmenlerden yüksek miktarda oy aldığı anlaşılan AKP, Kopenhag Zirvesini ülke içindeki liberallerin ve uluslararası desteğin devamı açısından bir şans olarak görüyordu. Zirvede müzakere için tarih alınabilirse, bu esnek koalisyonun güçleneceği ve AKP'ye endişeyle bakan halk katmanlarının da mevcut iktidara karşı tutumunun değişebileceği düşünülüyordu. İktidarının ilk yıllarında iç ve dış politikada sürekli meşruiyet arayışında olan AKP açısından bu zirve çok önemseniyordu.

15

1.1. Kopenhag Zirvesi: Öncesi-Sonrası

2002 yılı, bir yıl önce başlayan ağır ekonomik krizin etkilerinin azalmaya başladığı ve DSP - MHP-ANAP koalisyon hükümetinin AB'den müzakere tarihi alabilmek için hızlı bir reform programını meclisin gündemine getirdiği bir yıl olarak başladı. 19 Şubat 2002'de AB uyum sürecinde yapılan çalışmalar kapsamında hazırlanan 1. Uyum Paketi Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Meclis-

16 te uzun saatler süren görüşmelerle geçen bu reform paketinde düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki yasal engellerin kaldırılması ile tutuklama ve gözaltı koşullarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler mevcuttu. 9 Nisan 2002’de yürürlüğe giren 2. Uyum Paketinde ise Siyasi Partiler Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşler Kanunu, Jandarma Teşkilat ve Görevler Hakkında Kanun ve Basın Kanunu’nda yapılan değişikliklerle Ulusal Programda öngörülen bazı yükümlülükler gerçekleşti. Hükümet bu reform programını yürürlüğe sokarken bir yandan da bozulan ekonomik dengeler nedeniyle erken seçim kararı almıştır.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerden AKP bir tek parti hükümeti kurabilecek meclis çoğunluğu ile çıkmış ve Abdullah Gül’ün başbakanlığında kurulan hükümet 28 Kasım’da TBMM’den güvenoyu almıştı. 1990’lar boyunca yaşanan ekonomik ve siyasal krizleri koalisyon hükümetlerinin yarattığı istikrarsızlığa bağlayan güçlü bir kamuoyu mevcuttu ve bu kitle AKP’yi ağır ekonomik krizi sona erdirebilecek bir şans olarak görmekteydi. Hükümetin kuruluşundan iki hafta sonra toplanan Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi hükümetin ilk ciddi dış politika sınavı oldu.

1999 Helsinki Zirvesinde tam üyelik için adaylığı resmen ilan edilen Türkiye ile müzakerelere başlama tarihi uzun süre belirsiz kalmıştı. 1997 Lüksemburg

Zirvesi'nde on Doğu ve Orta Avrupa ülkesi ile iki Balkan ülkesi için, adaylık ilanının hemen ardından başlayan üyelik müzakereleri, Türkiye'nin adaylığının üçüncü yılında hala başlamamıştı. 21-22 Haziran 2002'de İspanya'nın Sevilla kentinde yapılan zirvede devlet ve hükümet başkanları, Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformların memnuniyet verici olduğunu kayda geçirdilerse de yapılan reformların uygulamada nasıl sonuçlar vereceğinin görülmesi gerektiğinin altını çizdiler. Bu olumlu yaklaşıma rağmen bir müzakere tarihi belirlenmedi. Bu dönemde Türkiye'nin Birliğe katılımıyla ilgili, yıllardır süregelen kimlik ve kültür temelli tartışmalar bazı yetkililer tarafından devam ettirilmekteydi. Beyaz Rusya ya da Ukrayna'ya hiçbir üyelik perspektifi verilmeyen Türkiye ile müzakerelerin başlatılmasını bazı Komisyon üyeleri bile anlamlı bulmamakta devam ediyordu. Örneğin Hollandalı Komisyon üyesi Frits Bolkestein'e göre bu iki ülke Türkiye'den çok daha fazla Avrupa kimliğine aitti.⁷ Ankara Anlaşması'nın 1963'de imzalanmasından beri bitmeyen bu din, kimlik ve kültür tartışmasına rağmen, Brüksel'de 24-25 Ekimde yapılan olağanüstü zirvede, Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlamaya yakın olduğu ifade edildi. Böylece Aralık ayında Kopenhag'da yapılacak zirve müzakere tarihi açısından önem kazandı.

⁷ Paul Kubicek (Yaz 2004), "Turkey's Place in the 'New Europe' ", *Perceptions*, Vol. 9, s. 49

18 Bu zirve öncesinde henüz milletvekili dahi olmayan Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP Genel Başkanı sıfatıyla Bush yönetiminin etkili isimlerinden Wolfowitz, Grossman ve Pearson ile yaptığı 5 Aralık görüşmeleri kamuoyunda tartışmalara neden olmuştu. Bir nevi gölge başbakan gibi ABD'de temaslarda bulunan Erdoğan'ın bu görüşmeleri sonucunda Irak'ın işgali sürecinde Türkiye'nin desteği konusunda güvenceler verdiği, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs konusundaki çabalarına Türkiye'nin yapacağı katkıyı ifade ettiği, bunun karşılığında ise AKP hükümeti için destek talep ettiği ve Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi verilmesi için ABD yönetiminin baskısını talep ettiği konusunda iddialar mevcuttur. Ancak Erdoğan'ın Brüksel'e Washington üzerinden baskı yapmak istemesi açıkça çok da işe yaramadı. Hatta 1999 Helsinki Zirvesi öncesi Clinton'un açık desteğinin benzerinin Kopenhag'da da işe yarayaçağı beklentisinin tam ters bir sonuç verdiği de iddia edilebilir. Nitekim ABD yönetiminin Irak'ın işgali konusunda AB ülkeleri arasındaki uyumu bozması Avrupa'da rahatsızlık yaratmış, Türkiye'nin Birlik içinde ABD'nin truva atı olacağını savunan kesimin endişeleri daha da artmıştır.

ABD ziyaretinin ardından Birlik üyesi ülkelerden on dördünün başkentlerine de biz dizi ziyarette bulunan Erdoğan bu ülkelerin tamamından beklemediği desteği göremedi. Zirve öncesi 15 ülkenin devlet başkanlarına birer mektup gönderen Cumhur-

başkanı Ahmet Necdet Sezer Zirveden bir müzakerelere tarihinin çıkmayacağına anlaşılması üzerine Kopenhag'a gitmeme kararı aldı. Türkiye'nin Başbakan Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış tarafından temsil edildiği Kopenhag Zirvesi sonucunda on Doğu ve Orta Avrupa ülkesinin 1 Mayıs 2004 itibariyle üye olmaları kararı alınmıştır. Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye bölümünde Konsey'in 2004 yılı İlerleme Raporu ve Komisyon'un görüşlerini dikkate alacağı, Aralık 2004 tarihinde yapılacak zirvede ise Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığının tespit edilmesi halinde müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı belirtilmiştir. Zirve Sonuç Bildirgesinin 10, 11 ve 12 numaralı paragrafları Kıbrıs sorununa ilişkindir. 10 ve 11 numaralı paragraflarda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sorun çözülmese dahi üye olacağı 12 numaralı paragrafta ise AB müktesebatının adanın Kuzey kısmında uygulanmasının askıya alınmasına karar verildiği bildirilmiştir.⁸ İlk versiyonu taraflarca reddedilen Annan planının ikinci versiyonu da bu kararın verilebilmesi için zirveye yetiştirilmiştir.

Bu karar her ne kadar Türkiye ile müzakerelerin başlatılacağına dair kayıt altına alınmış bir hüküm içermesi açısından bazı kesimlerce olumlu bir gelişme olarak algılanmışsa da, Türkiye'de Lüksem-

⁸ Kamuran Reçber (2009). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Alfa Aktüel, Bursa, s. 127-128

20 burg Zirvesi sonrasında yaşanankine benzer bir eleştiri ortamının doğmasına da neden olmuştur. Üyelige şüphyle bakanlar açısından en önemli endişe kaynağı 2004 yılında oluşacak karar verici ülkelerin kompozisyonudur. Nitekim Aralık 2004 tarihi AB'nin on yeni üyesinin de 1 Mayıs 2004'te üye olmasından sonra olduğu için Türkiye hakkındaki kararı on beş değil yirmi beş AB üyesi verecekti ve en önemlisi bu yeni on yeni ülkeden biri GKRY olacaktır. Bu tarihe kadar Kıbrıs sorununun çözülmemesi halinde GKRY'nin müzakere kararını veto etme ihtimali oldukça yüksekti. Tüm bu gelişmelerin yanında Kopenhag Zirvesi'nden Türkiye'yi tatmin etmeyen bir karar çıkmasına rağmen ülke içerisinde AB projesini destekleyen liberal aydınların AKP'ye olan desteği devam etmiştir.

Zirve Sonrasında AKP hükümeti iç ve dış politikada zor bir döneme girdi. İlk gelişme Ocak ayı içerisinde Anayasa Mahkemesi'nin Erdoğan'ın AKP Genel Başkanlığının hukuken geçerli olmadığına karar vermesiydi. Yargıtay Başsavcısının başvurusu üzerine Mahkeme, Erdoğan'ın, 2002 Ekim ayında parti kurucu üyeliğinden istifa etmek zorunda kalmasıyla birlikte Genel Başkanlık vasfının da otomatik olarak düştüğü yolunda karar aldı. 9 Mart 2003 tarihinde, Siirt milletvekili Mervan Gül'ün istifa etmesi sonrasında ana muhalefet partisinin desteği ile yapılan bir anayasa değişikliği neticesinde gerçekleştirilen ara seçimlerde milletvekili adayı olabilen Erdoğan, bu

ilden milletvekili seçilerek meclise girdi ve 15 Mart 2003 tarihinde başbakan oldu. Başbakanlık görevinden Erdoğan için istifa eden Abdullah Gül ise yapılan kabine değişikliğiyle dışişleri bakanı oldu.

Asıl önemli kriz ise ABD ile yaşandı. Irak'ın işgali için koalisyon kuvvetlerinin Türk topraklarını kullanması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) altı ay boyunca Kuzey Irak'a gönderilmesi ile ilgili tezkere 1 Mart tarihinde mecliste oylandı. Ancak, muhalefetin yanında 97 AKP milletvekilinin de hayır oyu vermesiyle Anayasa'nın 96. maddesi gereğince ulaşılması gereken çoğunluk elde edilemedi. Böylece iktidarının ilk günlerinde ABD'ye yapılan ziyaretlerde bu ülkeden hükümetine destek alan AKP, Amerika nezdinde güvenilmez bir partner olarak algılanmaya başlandı. Kamuoyunda bu gelişmenin mısillemesi olarak algılanan 11 Temmuz 2003 tarihinde gerçekleşen çuval olayı, iki ülke arasındaki ilişkilerdeki krizin çok daha derinleşmesine neden olmuştur. Türkiye'de batı karşıtlığını ve özelde Amerikan karşıtlığını alevlendiren bu olay, Kopenhag Zirvesi'nden olumlu bir sonuç alınamamasının yarattığı düş kırıklığı ile de birleşince milliyetçi/ulusalcı hareketlerin güçlenmesi kaçınılmaz olmuştur. Milli Görüş geleneğinden gelen bu partiye karşı daima kuşkuyla bakmış, kentli değerleri temsil eden ve Türk siyasal yaşamında geleneksel olarak merkezi oluşturan toplumsal gruplar, bu tarihten itibaren soldan ve sağdan milliyetçi gruplarla bir düşünsel it-

tifak kurarak AKP politikalarına karşı keskin bir muhalefete başlamıştır.

22

1.2. Reform Paketleri, Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi ve İkinci Ulusal Program

Kopenhag Zirvesinin hemen ardından başlayan reform programında dördüncü Uyum Paketi 11 Ocak 2003 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu paket başta Siyasi Partiler Kanunu, Basın Kanunu, Dernekler Kanunu, Dilekçe Kanunu olmak üzere toplam on altı kanunda değişiklik içermektedir. Bu paketin hemen ardından Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda AİHM kararları doğrultusunda yargılamanın iadesine gidebilme konusunda değişiklikler getiren beşinci reform paketi de 23 Ocak tarihinde yasaladıştır.

Cumhurbaşkanı Sezer tarafından Terörle Mücadele Kanununun sekizinci maddesinin kaldırılmasının yasal boşluğa neden olacağı gerekçesi ile veto edilen altıncı reform paketi, meclis tarafından veto gerekçesi göz önüne alınmadan Temmuz ayında oylanarak yasaladıştı. Ağustos ayında kabul edilen yedinci paketdeki en dikkat çeken değişiklik Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliğine sivillerin atanmasına imkn veren kanun olmuştur. Bu reform paketlerinde kamuoyunda tartışılan bir diğer önemli husus ise siyasi parti kapatmayı zorlaştıran düzen-

lemedir. Bu düzenlemeyle, geçmişte partileri sık sık kapatılmaya maruz kalan Milli Görüş geleneğinden gelen AKP'lilerin bir anlamda gelebilecek risklere karşı bir önlem aldıkları da iddia edilmiştir.⁹

Türkiye ardı ardına reform paketleri çıkarırken 19 Mayıs 2003 tarihinde AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etmiştir. Belgede BM Genel Sekreteri Annan'ın Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin yürütmekte olduğu çabalarına destek sağlanması istenmiştir. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinin siyasi kriterler ve güçlendirilmiş siyasi diyalog bölümünde ayrıca, komşu ülkelerle sınır anlaşmazlıklarının barışçı yollardan çözümü için çaba gösterilmesi yer almaktaydı. Bu ifade ile öncelikle 1992 yılında Ermenistan ve Azerbaycan'ın AGIT üyeliğinden sonra oluşturulan AGIT Minsk Grubu'nun Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin normalleşebilmesi için gösterdiği çabanın desteklenmesi kastedilmekteydi. Buradan hareketle sorunların kaynağını teşkil eden 1915 olaylarının konusunda üzerinde konuşulabilir bir zemin yaratılmasının yanında, Ermenistan işgali altındaki Azerbaycan topraklarının tedricen boşaltılması ve Türkiye ve Ermenistan arasın-

⁹ Ramin Ahmadov (Yaz-Sonbahar 2008). "Counter Transformations in the Center and Periphery of Turkish Society and the Rise of the Justice and Development Party", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 2 & 3, s. 26.

daki sınır kapısının açılması kastedilmektedir. İkinci olarak Yunanistan ile Türkiye arasındaki karasuları ve Ege Denizi'nde mülkiyeti belirsiz adacık ve kayalıklar konusu da sorunları da kastedilmektedir.

24

Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye'den Kopenhag Kriterlerine uyum ile ilgili olarak:

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin idam cezasına ilişkin altı numaralı protokolüne taraf olunması,

- AİHM kararlarından doğacak yükümlülüklere uyulması, işkence ve kötü muamele ile mücadele edilmesi,

- İfade özgürlüğünün önündeki yasal engellerin kaldırılması,

- Basın özgürlüğü konusunda yeni yasal düzenlemeler yapılması,

- Sendikal hakların Birlik standartlarına getirilmesi,

- Din ve inanç özgürlüğü konusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 numaralı protokolüne uygun olarak dinsel grupların din adamı yetiştirme ve mal edinmeyle ilgili yasal korumanın sağlanması,

- Şiddet içermeyen ifade beyanlarından dolayı mahkûm olanların durumlarının düzeltilmesi ve yeniden yargılanma yollarının sağlanması, tüm vatan-

daşlar için kültürel çeşitlilikten kaynaklanan kültürel hakların korunması,

- Resmi dil dışında eğitim ile radyo ve televizyon yayınlarının önündeki yasal engellerin kaldırılması,
- Silahlı kuvvetlerin sivil denetime tabii olması ve bölgeler arası eşitsizliklerin en aza indirilmesi konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması istenmiştir.

25

Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nde paralel olarak İkinci Ulusal Program (AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin Karar) tekrar gözden geçirilmiş ve 23 Haziran 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ulusal Programda yer alan öncelikler, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmek üzere hazırlanmıştır. Kısa vade 2003 ve 2004, orta vade ise 2005 yılı sonuna kadar olan süreyi kapsamaktadır. Ulusal Programda toplam 93 adet yeni kanun ile 391 adet yeni idari düzenleme yapılması öngörülmektedir. Ayrıca Programda 61 kanun ile 84 idari düzenlemede değişiklik yapılacağı da ifade edilmektedir.

Ulusal Programın siyasi kriterler bölümünde işkence ve kötü muameleye sıfır tolerans gösterileceği, sivil toplumun destekleneceği, yargı reformu yapılacağı, ceza ve tutukevlerinin koşullarının iyileşti-